

LA CONTRAREVOLUCIÓ ÀRAB: EL PRELUDI D'UNA NOVA ONADA REVOLUCIONÀRIA?

MOUSSA BOUREKBA

Investigador principal, CIDOB

Quan ja ha passat més d'una dècada des dels aixecaments àrabs de 2011, Tunísia ha estat l'únic país àrab on s'ha materialitzat el concepte de transició democràtica. Després de la caiguda del règim de Ben Ali el gener de 2011, aquesta nació es va embarcar en un procés de transformació de dalt a baix que va comportar, en pocs anys, l'adopció d'una Constitució que ha reflectit les aspiracions democràtiques del poble tunisià. Malgrat els múltiples desafiaments que va haver d'afrontar –la inestabilitat política i econòmica, la reaparició dels antics cacics del règim i l'amenaça del terrorisme–, Tunísia va demostrar que un país àrab sotmès a dècades de dictadura podia abraçar la democràcia.

No obstant això, aquesta prometedora experiència democràtica va acabar l'estiu de 2021, quan el president Kais Saïed va prendre mesures per revertir el procés de transició. Mitjançant una tortuosa interpretació de la Constitució, va dissoldre el Parlament tunisià i el Consell Superior de la Magistratura. A més, va elaborar una nova Constitució que atorga més poders a la presidència, va encarcerar destacades figures de l'oposició i va recuperar la maquinària repressiva que prevalia en els temps de Ben Ali. Tot i que el president tunisià encara comptava llavors amb el recolzament d'una gran part de la població el 2019, els resultats de les darreres consultes electorals ens porten a pensar que aquest suport s'ha esvaït. Segons la politòloga tunisiana Malek Lakhal, Saïed representa avui un «populisme sense el poble». No obstant això, aquest trist episodi d'una transició democràtica fallida no hauria d'eclipsar una

altra notícia, potser positiva: Kais Saïed està demostrant que aquest retorn a un règim autoritari governat per un autòcrata no ha aconseguit millorar la situació del país. De fet, sembla tot el contrari.

Aquesta és una lliçó fonamental si tenim en compte que Tunísia és la darrera víctima d'un procés de restauració autoritària que s'ha produït al món àrab al llarg de l'última dècada. Aquest procés va tenir conseqüències dramàtiques a Bahrain, Líbia, Síria i el Iemen, on les aspiracions democràtiques de la ciutadania van acabar confiscades per interminables guerres alimentades per diversos actors estatals i no estatals. D'altra banda, els monarques de Jordània i el Marroc, així com l'exèrcit egipci, van intentar aparentar la seva disposició a escoltar les demandes de la ciutadania mitjançant uns processos de transició controlats des de dalt. Ambdues monarquies van dur a terme unes estratègies que combinaven concessions, cooptació i repressió. En el cas d'Egipte, l'acord tàcit entre el Consell Suprem de les Forces Armades i el Germans Musulmans per avançar cap a la democràcia va ser interromput brutalment després del cop d'Estat del 3 de juliol de 2013. Des d'aleshores, Abdel Fattah al Sisi, amb el suport de les monarquies del Golf, ha restaurat i consolidat l'autoritarisme que prevalia en l'era de Hosni Mubarak.

Els darrers anys, la victòria de l'òrbita contrarevolucionària resulta cada vegada més evident arreu de la regió. En l'àmbit domèstic, els informes publicats per organitzacions no governamentals com Amnistia Internacional, Human Rights Watch i Freedom

House són unànimes: la democràcia i els avenços en matèria de drets humans i llibertats fonamentals han retrocedit en la majoria dels països de la regió, mentre que la repressió ha augmentat. A nivell regional, els líders han deixat de banda les seves diferències per reconciliar-se: Turquia i Qatar han restablert relacions amb Egipte, els països del Golf han aixecat l'embargament sobre Qatar i, recentment, la Síria de Bashar al-Assad s'ha reincorporat a la Lliga Àrab, de la qual va ser apartada el 2011. Tot passa com si les revoltes del 2011, i les consegüents repressions i guerres, no haguessin succeït mai.

Els líders de l'Orient Mitjà i Àfrica del Nord han aprofitat les circumstàncies per aprofundir en els processos d'autocratització que observem avui a tota la regió, a través de quatre grans dinàmiques. En primer lloc, les tragèdies humanes a Líbia, Síria i el Iemen han donat suport a la narrativa propugnada pels líders autoritaris del «soc jo o el caos». Dit d'una altra manera, s'ha argumentat que l'estabilitat autoritària és preferible a la inestabilitat que podria generar la democràcia. En segon lloc, les experiències islamistes a Egipte, Jordània, el Marroc i Tunísia han demostrat que l'eslògan «l'islam és la solució» no és més que això, un eslògan. Per diverses raons, que inclouen errors propis i certes limitacions com la cooptació i la repressió, les principals forces d'oposició a l'autoritarisme no han aconseguit complir les promeses de reforma, democratització i justícia social que van formular en el seu moment. En tercer lloc, les protestes de 2011 van facilitar una col·laboració autoritària entre els règims de la regió per reprimir, intimidar i fragmentar les diverses forces oposidores a favor del canvi. Aquesta dinàmica, encapçalada per l'Àrab Saudita i els Emirats Àrabs Units, es basa en un ample ventall de mètodes i re-

Mirant cap al futur, la qüestió no és tant si hi haurà noves onades de protestes sinó quan

cursos per frenar qualsevol intent d'alterar l'*statu quo*: el suport a la repressió, l'ajuda econòmica, les intervencions militars directes o indirectes (l'ús del que en anglès es coneix com a guerres *proxy*), la criminalització dels actors islamistes, així com també el desplegament d'eines de vigilància massiva, entre d'altres.

Per acabar, cal tenir en compte el paper i la influència dels actors exteriors. Lluny queden les promeses occidentals de trencar amb el paradigma de «l'estabilitat per davant de tot» i oferir un suport real a la democratització dels països àrabs. Arran de la crisi de refugiats de 2015 i les noves onades d'atemptats terroristes en territori europeu,

la Unió Europea ha tornat al paradigma anterior a 2011, que prioritza l'estabilitat per davant de qualsevol altra consideració. Com a resultat, la condicionalitat que caracteritzava la Política Europea de Veïnatge ha deixat lloc a unes relacions transaccionals, que prioritzen qüestions com el control migratori, la cooperació antiterrorista o la dependència energètica. D'altra

banda, els Estats Units també van tornar a aquest paradigma quan Donald Trump va succeir Barack Obama a la Casa Blanca el 2017. Seguint aquesta dinàmica, la rehabilitació internacional del príncep saudita Mohamed Bin Salman (MBS), acusat de l'assassinat del periodista saudita Jamal Khashoggi a Turquia el 2018, demostra la voluntat de Joe Biden i dels seus homòlegs europeus de passar pàgina.

Finalment, cal destacar un altre paràmetre que afavoreix els líders autocràtics àrabs: l'augment del protagonisme d'altres actors, com la Xina i Rússia, que no imposen cap condicionalitat política en les seves relacions amb els països de la regió. Encara més: alguns líders com MBS, Mohamed Bin Zayed i Abdel Fattah al Sisi aprofiten aquesta con-

juntura per presentar-se com a defensors d'una societat més justa i equitativa. Seguint l'exemple de Xi Jinping, encarnen una forma d'absolutisme il·lustrat. Aquests líders pretenen donar resposta a les demandes de la ciutadania a través de la millora de les seves condicions socioeconòmiques, noves infraestructures, models educatius innovadors, ciutats sostenibles i fins i tot noves formes d'entendre l'islam. Cada líder té la seva «visió» o «estratègia» –com la «visió 2030 saudita» o l'«Estratègia 2050» dels Emirats– per portar el «seu» poble cap a la modernitat. En altres paraules, intenten eliminar la seva imatge de guardians d'un sistema represiu i substituir-la per un paper de defensors d'una nova modernitat àrab. Curiosament, la democràcia no està inclosa en aquest ideari.

Malgrat aquesta realitat, per més que l'escenari actual estigui marcat per l'auge de la contrarevolució, seria erroni pensar que l'onada revolucionària de 2011 és ja aigua passada. Els moviments populars que van ressorgir el 2019 a Algèria, l'Iraq, Líban i el Sudan per denunciar la incompetència de les elits, ho han demostrat clarament. Encara que la democràcia hagi perdut atractiu en les enquestes d'opinió en el món àrab, la ciutadania continua rebutjant l'absolutisme, el nepotisme i el sectarisme que predominen en la regió, i no es pot governar ignorant les demandes del poble.

Mirant cap al futur, la qüestió no és tant si hi haurà noves onades de protestes, sinó quan. Els factors i condicions que van dur a les protestes del 2011 no solament persisteixen, sinó que s'han aguditzat pels processos d'autocratització, la pandèmia de la COVID-19 i les repercussions econòmiques de la guerra a Ucraïna. Per consegüent, és encara precipitat afirmar que el gir autoritari tunisià marca la fi del capítol revolucionari a l'Orient Mitjà i a Àfrica del Nord. És cert que tant a Tunísia com en altres països del Magrib i del Mashreq, la contrarevolució ha aconseguit aturar o revertir els processos de

transició. Però els cicles de protestes que irrompen en aquests països amb certa regularitat indiquen que aquesta pausa només és momentània.

L'última dècada ha deixat clar que els règims que suposadament oferien estabilitat eren, en realitat, les causes principals de la inestabilitat que va sacsejar la regió. Per tant, el veritable problema no rau tant en «l'excepció àrab» per adoptar la democràcia, sinó en la convicció arrelada, tant en els líders regionals com en qui els hi dona suport, que l'autocràcia és sinònim d'estabilitat. L'any 2011 va servir com a advertència i encara avui cal veure quan i de quina manera es recordarà aquesta lliçó.

